ВАЗОРАТИ КИШОВАРЗИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
АКАДЕМИЯИ ИЛМҲОИ КИШОВАРЗИИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ БОҒУ ТОКПАРВАРӢ ВА САБЗАВОТКОРӢ

ШОХАБУРӢ ВА ШАКЛДИҲИИ ДАРАХТОНИ МЕВАДИҲАНДА

Душанбе, 2024

Муаллифон: ***Назиров Ҳ.Н.,***
Камолов Н.,
Маҳмадаминов С.

Бо қарори Шӯрои илмии Институти боғпарварию сабзавоткории Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон, суратҷаласаи № 3 аз 16.05.2017 сол ба чоп тавсия гардидааст.

Дар тавсияномаи мазкур оид ба шохабурӣ ва шаклдиҳии дарахтони мевадиҳанда маълумот оварда шудааст. Барои кормандони соҳа ва хоҷагиҳои деҳқонӣ пешбинӣ шудааст.

© Институти боғу токпарварӣ ва сабзавоткории АИКТ, 2023

МУНДАРИЧА

Шаклдиҳии дарахтон………………………………………….... 2

Тоқа кардани навдаҳо………………………………………….... 3

Пошидани моддаҳои рушд………………………………................ 3

Пайканӣ…………………………………………………………..... 4

Ҳалқабурӣ……………………………………………………….... 4

Муҳлати буридан……………………………….................... 4

Шаклдиҳии шохсор…………………………………………….... 6

Асбобҳо барои боғу токпарварӣ……………………………. 12

ШАКЛДИҲИИ ДАРАХТОН

Шаклдиҳӣ ва буридани шоху навдаи дарахтони мевадиҳанда ва ток (піростан), чорабинии агротехникиест, ки мунтазам барои танзими сабзиш, рушд ва баланд бардоштани маҳсулнокию сифати мева гузаронида мешавад.

Мафҳуми піростан ин амали қисман ё пурра ба воситаи асбобҳои буранда, бурида партофтани шоху навдаҳои шохсорро мефаҳмонад. Дар боғдорӣ мақсади буридан, ин дуруст бунёд намудани шохсор дар дарахтони ҷавон ва танзим кардани қадкашию ҳосилбандии дарахтони сину соли ҳосилдиҳанда мебошад. Дар маҷмуи чорабиниҳои агротехникӣ - буридан мавқеи намоёнро дорад. Чунки ин амал ҳамаҷониба ба дарахт таъсири зиёд мерасонад. Пеш аз ҳама аз таъғир наёфтани андозаи шохсор, миқдори муғҷаҳои нашвию гулиро кам мекунад. Навда, шохча, барг, гул меваи аз муғчаҳои боқимонда нумӯ кардаро бо ғизо ва об беҳтар таъмин мегардонад. Дар натиҷа меваҳо нисбатан калон ва хушсифат мешаванд.

Ҳангоми дуруст буридан имконият пайдо мешавад, ки ба баргҳо дар шохсор рушноӣ хубтар расаду ҷараёни фотосинтез беҳтар гузарад. Пас аз буридан дар шохсор бештар навдаю баргҳои ҷавон пайдо мешавад, ки нисбати навдаю баргҳои кӯҳна ба оббаргардонӣ устуворанд. Сатҳи умумии баргҳо кам шуда барои траспирация, сарфи об кам мегардад. Дар шароити камнамӣ аҳмияти буридан боз ҳам калонтар аст. Бештар буридан бевосита ба зиёдшавии афзоиши муғчаҳои хобии назди ҷойи буридашуда таъсир мерасонад. Аммо таъсири буридан на танҳо ба ҷойи буридашуда балки ба ҳама узвҳои дарахт мерасад. Дар маҷмуъ сатҳи умумии барг, ҳаҷм ва вазни шохсор, сатҳи ғизогирию вазни реша, умуман бо пурагӣ ҳаҷми дарахт хурд мешавад. Набуридани дарахтони боғ ё ин ки мунтазам нагузаронидани он, инчунин бисёр буридани бемаврид ба бадшавии ҳолати дарахтон меоварад. Шохсори дарахтон анбуҳ, қадашон баланд шуда дохили шохсор аз нарасидани рӯшнои луч

шуда шохчаҳои ҳосилдиҳанда тез хушк мешаванд. Танҳо нуги берунии навдаҳо ҳосил мебандад. Ҳосилнокӣ ва дарозумрии дарахтон паст мешавад.

Аз ҳад зиёд буридан самароварии дарахтони ҷавонро ақиб партофта, ҳосилнокиро низ паст мекунад.

Дар боғдорӣ дарахтонро дастӣ ва бо мошини дарахтбурӣ мебуранд. Тарзи дасти кутоҳ ва тоқакардани навдаҳо бо ду роҳ иҷро карда мешавад. Аз болои муғча буридани навда, ки инро асосан дар мавриди шаклдиҳии шохсор ва ивазкунии навдаҳо, ки бештар ҳангоми ҷавонкунии дарахтон маъмул аст. Кутоҳ кардани навдаҳои бисёрсоларо ҷавонкунӣ меноманд. Агар аз 1/4-1/5 ҳиссаи навдаи солонаро буранд , онро андозаи суст, аз 1/3 муътадил ва 1/2 –ро кӯтоҳ кардани сахт меноманд. Инчунин бо ду се барг кандани нуги навдаҳои сабз дар тобистон, ҳангоми 20-30см қадкашии навда ҳам ба кӯтоҳ кардан тааллуқ дорад.

ТОҚА КАРДАНИ НАВДАҲО

Нисбатан кӯтоҳ кардан ба дарахт камтар таъсир марасонад. Он ба мақсади аз бех бурида партофтани навдаҳои рақобатӣ, айғирҳо ва сираккунии шохсор, шохҳои бо ҳам наздик ҷойгиршуда гузаронида мешавад. Таъғирдиҳии кунҷи моили навдаҳо дар боғҳои ҷавон барои суст ё тезонидани қадкашӣ, тез ба ҳосилдаройӣ ва хубтар рӯидани узвҳои ҳосилдиҳанда ба ҳамаи дарозии навдаҳо ин амалро иҷро мекунанд.

ПОШИДАНИ МОДДАҲОИ РУШД

Дар боғдорӣ истифодаи чунин моддаҳои синтетикии таъсири сусткунанда ё тезонанда доштани – ретардантҳо: Алар, ССС (хлор-холинхлорид), тур, этрел ва ғайра амалӣ гаштааст. Онҳоро дар боғҳои ҷавони 3-5 сола барои тезонидани ҳосилдаройӣ ва дар боғҳои ҳосилдиҳанда барои пешгирӣ кардани анбуҳшавии шохсор баъди сахт буридан, истифода мебаранд.

ПАЙКАНӢ

Ин усулро баъзан ҳангоми шаклдиҳии дарахтони ҷавон барои тезонидан ё суст кардани қадкашӣ инчунин тезонидани

раванди ҳосилдарой мегузаронанд. Ин амалро баҳорон барвақтар бо чунин тарз иҷро мекунанд: 3-4мм болотар ё поёнтар аз муғча дар шакли моҳи нимшуда бо паҳноии 2-3мм пӯстро бурида мегиранд.

ҲАЛҚАБУРӢ

Амали бо паҳной 1 см гирдо-гирд бурида гирифтани пусти тана ё навдаҳо асосии дарахтонро ҳалқабурӣ меноманд. Ин усулро баъзан барои тезонидани ҳосилдароии дарахтони ҷавон навъҳои серамали дер ба ҳосилдароянда истифода мекунанд. Ҳалқабуриро баъди 20-30 рӯзи гулкунӣ иҷро мекунанд. Барои хубтар сиҳатшавии ҷароҳат болояшро хамираи боғи мемоланд, ё бо пардаи синтетикӣ, полиэтиленӣ печонида маҳкам мекунанд.

МӮҲЛАТИ БУРИДАН

Вобаста аз шароити маҳал, намуд, навъ, сину сол инчунин мақсади гузошташуда, дарахтонро охири тирамоҳ, зимистон, баҳор ва тобистон мебуранд. Дар шароити ҷумҳурии мо пас аз ҳазонрез буриданро сар кардан мумкин аст. Хуб мешавад, ки дар навбати аввал охири тирамоҳу зимистон дарахтони себ баътар ноку олуро буред. Охирҳои зимистон ва аввали баҳор бо истисноӣ рӯзҳои хӯнук бо навбат биҳӣ, олуболу, гелос, зардолу, бодом ва шафтолуро буридан беҳтар аст.

Шафтолуро дар давраи гулкунӣ бо назардошти аз хунукӣ осеб дидани муғчаҳои гулӣ ва муътадил гузоштани сарборӣ мебуранд. Буридани дарахтон дар рузҳои хунуки зимистон, ки агар ҳарорат аз $-5^{0}C$ паст бошад, инчунин донакдоронро ҳангоми ҳавои хунук, намнок ва тира, ки сабаби шилмбарории онҳо мегардад, тавсия дода намешавад. Баъди саршавии сабзиш, буридан ниҳоят рушди дарахтонро суст мегардонад. Ҳатто дар боғҳои навбунёдшуда сабаби хушкшавии ниҳолҳо мегардад.

Тобистон дар охири давраи пуравҷи қадкашии навдаҳо барои баланд гардидани устувории муғчаҳои гулӣ ба хунукӣ ва

нисбатан дергулкунии навдаҳо зардолуро бо усули кӯтоҳ кардан мебуранд.

Дар моҳҳои май - июн навдаҳои зиёдатии навруидаро аз бехашон бурида мегиранд. Амали хамкунии шоху навдаҳо, бофтан ва нимшикан карданро дар давраи ба охиррасии қадкашии навдаҳо (июн-август) гузаронидан хубтар аст.

Барои беҳтар сабзида маҳкам шудани ҷароҳатҳои дар натиҷаи буридан ва ғайра пайдошуда ки диаметрашон аз 2 см калонтар аст, чунин тавсия дода мешавад: бо воситаи теғи тези қайчии дарахтбурӣ, ё корди токбурӣ руяшро тарошида тоза карда, пас ба болояш хамираи боғӣ ё ин, ки ранги зард ё қаҳваранги равғандор мемоланд.

Хубтараш хамираи тайёри петролатум истифода кунед. Инчунин метавонед худатон бо чунин тарз хамира тайёр кунед. Баҳорон баробар нигрол, парафин ва канифолро, зимистон 50-60% нигрол, 20-25% парафину канифол гирифта омехта мекунед. Аввал парафину канфолро бо як қисм нигрол дар оташ об мекунед. Пас дигар қисми нигролро бо он илова карда, нағз омехта мекунед. Ба ҷойи канифол метавонед оҳаки шукуфтаро истифода баред. Пеш аз истифода бурдан хамираро каме гарм кадан лозим аст.

ШАКЛДИҲИИ ШОХСОР

Дар минтақаҳои гуногуни боғдорӣ зиёда аз 60 намуди шаклдиҳии шохсорро кор карда бароммадаанд. Онҳо аз ҳамдигар аз рӯи шакл, андоза, мавҷудияти шохнавда, миқдор ва ҷойгиршавии навдаҳои тартиби якуму дуюм, тамоили арзии онҳо ва дигар омилҳо фарқ мекунанд. Ҳамаи намуди шохсорҳоро аз рӯи суроби амудиашон ба се табақа: мудавар (ҳаҷмдор, курашакл), тахт ва нимтахт тақсим мекунанд.

Дар мавриди шаклдиҳии муддавар навдаҳо аз тана ба ҳар тараф баробар ҷойгир карда мешаванд. Шохсори тахтро дар боғҳои палметтӣ истифода мебаранд. Дар ин шакли шохсор навдаҳоро аз ду тарафи тана танҳо бо самти қатор равона мегузоранд.

Ҳангоми шаклдиҳии нимтахт навдаҳои тартиби якумро ба қад, ё ин ки дар таҳти кунҷи тез ба тарафи қатор равона мекунанд.
Ҳар як шакли шохсор хусусиятҳои таркибии худро дорост. Лекин барои аксарияти онҳо тартиби умумии шаклдиҳӣ мавҷуд аст.

Айни замон дар боғдории ҷумҳурӣ чор шакли шохсор васеъ қабул гаштааст, ки онҳоро вобаста аз шакли боғ ва намуди дарахтони мевадиҳанда истифода мебаранд.

Шохсори қабат – қабати сирак. Ин намуд дар якҷоягӣ қабат бо қабат ва танҳо баробар ҷойгиркунии 5-7 навдаи синҷӣ дар атрофии тана бунёд карда мешавад. Чунин шохсоро бо чанд нақша тартиб додан мумкин аст:

Расми 1. Шохсори қабати сирак

1. Дар қабати якум се навдаи синҷӣ, дуюм ду ва аз он боло 2-3 навдаро танҳо –танҳо ҷойгир мекунанд.
2. Қабати якум аз се навда иборат буда, 3-4 навдаи дигарро танҳо –танҳо мегузоранд. Чунин шохсор-ро дар мудати 6-7 сол пас аз шинонидани ниҳол бунёд месозанд (расми 1). Пас аз шинонидани ниҳол дар баландии 60-80см барои себ дар тагпайванди қадбаланд; 50-70см нок дар тагпайванди қадбаланд, себ дар тагпайванди миёнақад, инчунин олу, гелос, зардолу; 50-60см барои олуболу; 40-50см барои себ, нок дар тагпайванди қадпаст соқ мемонанду бо 3-4 навдаи синҷӣ ва шохнавда қабати якумро барпо мекунад. Навдаҳои синҷиро баробар ва шохнавдаро 20-25см аз онҳо дарозтар монда мебуранд. Бояд масофаи байни навдаҳои синҷӣ 15-20см ва кунҷи байни онҳо наздики 90-120^0 бошад. Солҳои минбаъда қабатҳои болоиро барпо мекунанд, ки масофаи байни қабатҳо дар дарахтони қадбаланд 80-100см, миёнақад 60-80см, ва қадпаст 40-60см бояд бошад. Аз соли сеюм сар карда, дар навдаҳои синҷӣ қабати поёнии 2-3 ва қабати болои 1-баъзан 2-навдаи тартиби

дуюмро мегузоранд. Барои навдаҳои тартиби якум навдаҳои боқуватро интихоб намуда дигарашро аз бех мебуранд. Навдаҳои тартиби 2-3 –ро дар масофаи 40 - 60см аз якдигар ҷойгир мекунанд.

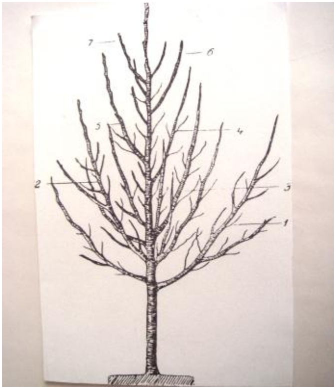

Расми 2.
Шаклдиҳии муқарарии беқабат

Шаклдиҳиро дар соли 5-7-уми сабзиши дарахтон ба навдаи паҳлуӣ иваз кардани шоҳнавда ба охир мерасонанд. Дар чунин шакл бояд қади дарахтон аз 3,5-4,5м ва барашон аз 4-6м зиёд нашавад.

Шаклдиҳии муқарарии беқабат. Ин намуди шаклдиҳӣ ба шохсори бутташакл шабоҳат дошта, хело содда каммеҳнат аст. Он аз поя ва 5-8 навдаҳои синҷӣ бунёд карда мешавад. Навдаҳои синҷиро беқабат дар атрофи тана ба ҳар тараф баробар равона дар масофаи 20-40см аз якдигар ҷойгир мекунанд. Навдаҳои тартиби дуюму сеюмро ба монанди шохсори қабат қабати сирак мегузоранд. Қади дарахтон чунин шакл дода 3-5м мешавад (расми 2). Бо ин усул қариб ҳамаи даратони мевадиҳандаро шакл медиҳанд.

Расми 3.
Шохсори косашакл

Шохсори косашакл. Ин шакли шохсорро асосан дар боғҳои шафолу баъзан дар дигар навъҳои себ, нок, олу ва ғайра истифода мебаранд. Чунин намуди шохсор дар 1-2 сол аз 3-4 навдаи синҷӣ барои шафтолу ва 4-5 барои дигар намуди дарахтон бунёд мекунанд (расми 3). Дар атрофии тана навдаҳои синҷӣ ба масофаи 10-20см аз якдигар баробар ҷойгир мешаванд. Аз баски навдаҳои паҳлугии шафтолу суст инкишоф ёфтаанд, навдаҳои дар оянда синҷиро,

кутоҳ монда дигарашро аз бех мебуранд. Аввали тобистон аз навдаҳои навсабзида, нағз инкишофёфтаашро интихоб намуда, дигарашро канда мегиранд. Минбаъд дар масофаи 40-60см аз поя ва аз дигар 2-3 навдаи тартиби дуюм тарзе гузошта мешавад, ки муқобили навдаҳои дигар набошад. Дохили шохсорро ҳамеша кӯшода нигоҳ дошта навдаҳои рост ба тарафи тана сабзидаро мебуранд. Ҳаҷми чунин шохсор набояд қадаш аз 2,5-3,5см, бараш аз 3м зиёд шавад.

Шаклдиҳии шохсори палметтӣ. Ин усул асосан дар боғҳои сермаҳсул (интенсивӣ), ки дар тагпайвандҳои миёнақаду қадпаст бунёд гаштаанд, истифода мешаванд. Чунин боғҳо аз қатори яклухти бараш 1,5-2,5м бо назардошти гузоштани хавоза иборат мебошанд. Ин усули шаклдиҳӣ бартарии калон дошта, васеъ дар боғдории сермаҳсул истифода мешавад. Он имконият медиҳад, ки дарахтон зич ҷойгир карда шаванд, тез ба ҳосил дароянд ва ҳосили баланд диҳанд. Дар чунин шохсор буридани дарахтон, ҷамоварии ҳосил ва коркарди агротехникии боғ осон буда имконият медиҳад, ки расидани рӯшнои ба баргу мева инчунин сифати пошидани заҳрҳои кимиёвӣ беҳтар шавад. Камбудии ин шакли шохсор он аст, ки меҳнати касбии зиёдро талаб карда бо шамол яктарафа муқобилат мекунад ва сохтани хавоза қимат меистад. Шохсори бо ин усул буёдгашта аз 3-4 қабати масофаи байнашон дар дарахтони миёнақад 60-100см ва қадпаст 40-60см буда барпо карда мешавад (расми 4). Шохсор ҳамагӣ аз 6-8 навдаи синҷӣ дар онҳо микдори гуногуни навдаҳои тартиби дуюму сеюм ва ҳосилдиҳанда иборат мебошанд.

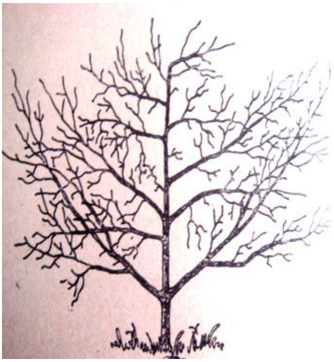

Расми 4.
Шохсори палметӣ

Усулҳои беҳтар кардани сохти шохсори дарахтони ҳосилдиҳанда. Дар шаклҳои гуногуни боғҳои ҳосилдиҳанда

бештар зарурияти беҳтаркунии қаду бар ва дохили сохти шохсор ба миён меояд, то ки он барои гузаронидани корҳои нигоҳубин, баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат дар давраи ҷамоварии ҳосил ва дигар амалҳо нисбатан мувофиқ бошад. Дар баробари ин мақсад гузошта мешавад, ки сифати мева беҳтар, ҳосилноки баланд, давраи маҳсулнокии дарахтони мевадиҳанда дароз карда шавад. Бо чунин усулҳо пасткунии қад, маҳдудкунии барашон, парракунии шохсор, каллаккунӣ ва ғайра таалуқ дорад.

Паст кардани шохсор. Дар ҳама намуди боғҳо, дар мавриди аз нишондодҳои шакли шохсори интихобшуда, сохти боғ зиёд қад кашидани дарахтон шохсоро паст мекунанд. Гузаронидани ин чорабинӣ пеш аз ҳама дар боғҳои дарахтони тез сабзанда, ки баландии дарахтон аз 4-5м зиёд ба назар мерасад, зарур аст.

Дараҷаи пасткунӣ аз ҳолати дарахтон, баландии ибтидои ва хусусиятҳои навъ вобаста аст. Навъҳои себҳои шохсорашон парешон, қадкашиашон муътадил ва шохарониашон хуб (Ренет Симиренко, Джонатан, Голден делишес) то 3,5-4,5м, шохсори муддавар доштаро (Ренет Шампанский, Мелба, Пармен зимний золотой) то 3-3,5м, навъҳои баладқади шохсори аҳроми доштаро то 4,5-5,5м (Сары синап, Розмарин белый, Кандил синап, Старк) паст мекунад. Дарахтони қадпаст то баландии 2,5-3м паст карда мешавад. Дарахтони нокро дар тагпайванди шидати сабзишашон нисбатан муътадил то 4-5м паст мекунанад, чунки аз қисми буридашуда навдаҳои барқароркунанда бисьёр бо шидат месабзанд. Навъҳои қадбаланди олӯ, олуболу ва зардолуи шохсорашон сиракро дар сатҳи 4м, навъҳои миёнақади шохсорашон бо шиддат сабзандаро то 3,5м паст кардан лозим аст. Одатан қади дарахтони гелосро то 5м паст мекунанд.

Техникаи паст кардани қади дарахтон. Дар навбати аввал шоҳнавдаро одатан ба дарозии 1,5м аз навдаҳои тоқаи синҷии панҷум ё ҳафтум кутоҳ мекунанад. Навдаи тоқаи болои аз ҷиҳати ғафсӣ бояд ба шоҳнавда қариб баробар ва кунҷи ҷойгиршавиаш аз 45^0 зиёд бошад. Пас навдаҳои паҳлуии шохҳои синҷӣ (склетӣ) қабати болои кӯтоҳ карда мешавад (расми 5). Пасткунии қади дарахт (бо қатор хатчаҳо навдаҳои буридашаванда нишон дода шудааст). Сатҳи пасткунӣ ба воситаи ҳисобчуб назорат карда мешавад. Пас аз бурида паст кардани қади дарахт навдаҳои зиёдатии бо шиддат сабзанда ва анбуҳкунандаро бурида ё дар ҷавониашон канда мегиранд. Дар себ ва нок барои кам кардани навдаҳои барқарокунанда, пас аз паст кардани қади дарахт маҳлули 0,5 – 1% Турро истифода мебаранд.

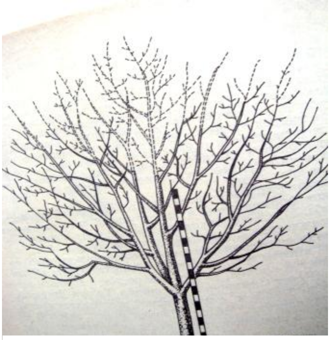

Расми 5.
Паст кардани қади дарахтон

Калаккунии дарахтон. Барои дароз кардани давраи маҳсулнокии дарахтони пиршудаистода гузаронида мешавад. Дар мавриди калакунии навдаҳои синҷӣ ва сабзандаро ба андозаи 1/3-1/2 ҳиссаи дарозиашон кутоҳ мебуранд. Дар баробари ин навдаҳои синҷӣ, нимсинҷӣ (полусклетный) ва сабзандаи шикаста, касал, хушкро бурида мепартоянд. Баъди калакунӣ аз ҳисоби навдаҳои нав сабзида барои барқароркунии шохсор навдаҳои пурқувват ва мувофиқ ҷойгиршударо интихоб намуда, зиёдатиашро бурида мепартоянд (расми 6). Пас аз 2-3 сол дарахт ба ҳосилбандии пурра сар карда мевааш хушсифат мегардад. Расми 6 -

Расми 6.
Калаккунии дарахтон

ташакулёбии шохсор пас аз калакунӣ.

Калаккунӣ дарахтони боғҳои ниҳоят кӯҳнаи каммаҳсул, аз нигоҳи иқтисодӣ ба мақсад мувофиқ нест. Онҳоро канда боғи нав бунёд мекунанд.

АСБОБҲО БАРОИ БОҒУ ТОКПАРВАРӢ

Дар баробари асбобҳои муқарарии (бел, шохӣ, табар, каланд) дар боғу токпарварӣ истифода шаванда, боз асбобу ашёҳои махсус заруранд. Дар расми 7, қариб ҳамаи асбобҳо барои гузаронидани коркарди агротехникӣ боғу токзор зарурӣ нишон дода шудааст.

Расми 7.: а) каланд, б) хокандоз, белча, в) шохича, г)ресмон, д) шланг, е) дастпушак аз матои сахт, ж) қайчиҳои дарахбурӣ, з) қайчии шохчабурӣ, и) қайчии дастадароз, й) кордчаи токбурӣ, к) корчаи пайвандкунӣ, л) зинапоя, м) мевачинак, м) тасмаи бо сагак маҳкамшаванда, н) тасмаи бо мехкубҳо маҳкамшаванда, о) тасмаи занҷиршакл, п) дорупошаки пневматикӣ, р) дорупошаки дастӣ, с) чутка, т) қутии ранг, у) муқаллам

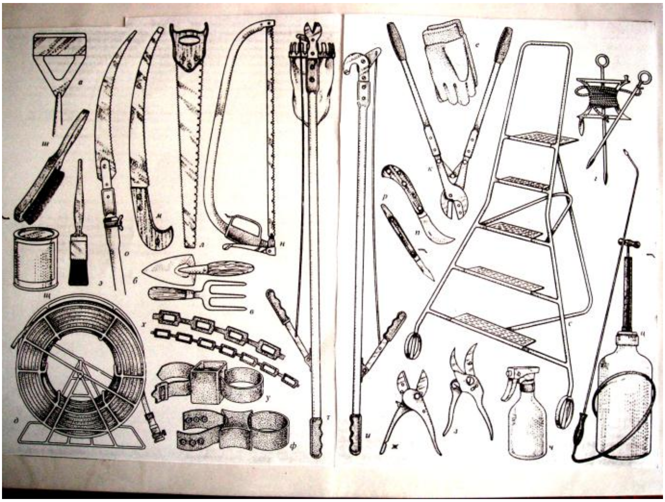

Ба чоп 20.01.2024 супорида шуд.
Коғази сафед. Андозааш 60х84 $^{1}/_{16.}$
Ҷузъи чопии шартӣ 1,6. Адади нашр 100 нусха
Супориши № 1

Дар Институти боғ токпарварӣ ва
сабзавоткории АИКТ ба табъ расидааст.
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рудакӣ 21 [а]